

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНО-ТВОРЧОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УНІВЕРСИТЕТУ

FORMATION OF PERSONAL-CREATIVE COMPONENT OF STUDENTS' PROFESSIONAL CULTURE IN UNIVERSITY EDUCATIONAL SPACE

У публікації авторами теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено формування особистісно-творчого компонента професійної культури студентів в умовах освітнього простору університету. Визначено, що професійна культура є інтегрованим особистісним утворенням, що синтезує в собі сукупність професійних цінностей та якостей, позитивну мотивацію, знання, уміння, навички майбутнього фахівця, сформованість яких забезпечує ефективне виконання професійної діяльності. Одним із компонентів професійної культури є особистісно-творчий, який представлений особистісними професійно-значущими якостями та професійною креативністю. У статті представлено професійно-значущі якості особистості, які закладені природою (організаційні, комунікативні, здатність до емпатії, оптимізм тощо); набуті в освітньому процесі (інтелектуальні якості, гуманність, толерантність); якості, які формуються в процесі професійної діяльності (цілеспрямованість, активність тощо). До професійної креативності віднесено вміння генерувати нові ідеї, бути відкритим до інноваційної діяльності, здатність оригінально мислити та приймати нестандартні ефективні рішення професійних завдань, здатність до творчої діяльності. Здійснено експериментальну перевірку рівнів сформованості особистісно-творчого компонента. З цією метою проведено констатувальне дослідження та виокремлено критерії, розроблено рівні, підібрано апробовані методики. Результати проведеного дослідження засвідчили не досить високий рівень сформованості особистісно-творчого компонента. Для покращення рівня сформованості досліджуваного явища в процесі професійної підготовки студентів нами запропоновано зміст, форми та методи, які за результатами повторного дослідження показали позитивну динаміку сформованості особистісно-творчого компонента. Можна зробити висновок про ефективність запропонованих форм, методів, змісту формування особистісно-

творчого компонента професійної культури студентів у освітньому просторі університету.

Ключові слова: професійна культура, компоненти професійної культури, особистісно-творчий компонент, професійно значущі якості, професійна креативність.

In this publication the authors have theoretically grounded and experimentally proved formation of personal-creative component of students' professional culture in the conditions of university educational space. It has been defined that professional culture is an integrated personal formation which synthesizes a combination of professional values and qualities, positive motivation, knowledge, abilities, future professional's skills, all of them combined guarantee effective performance of professional activity. One of the components of professional culture is a personality-creative one, which consists of personal professionally significant values and professional creativity. The article lists professionally significant qualities of a personality: given by nature (organizational, communicative, empathy, optimism etc.), acquired during educational process (intellectual, humanity, tolerance), and those formed in the process of professional activity (goal-orientedness, activity etc.). Professional creativity includes ability to generate new ideas, be open to innovational activity, ability to think in an original way and make unusual effective decisions for professional tasks, ability to create. Experimental check of personal-creative component formation levels has been made (criteria have been singled out, levels have been defined, methods have been selected), and the results have proven not high formation level of the phenomenon in question. With the purpose of improving, content, forms and methods have been suggested, which have shown positive dynamics of personal-creative component formation as a result of repeated research.

Key words: professional culture, components of professional culture, personal-creative component, professionally significant qualities, professional creativity.

УДК 378.011.3

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.25>

Федірчик Т.Д.,

докт. пед. наук, професор,
декан факультету педагогіки,
психології та соціальної роботи
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Нікула Н.В.,

канд. пед. наук, доцент,
асистент кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Бражанюк А.О.,

асистент кафедри фізичної реабілітації,
ерготерапії та домедичної допомоги
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сьогодні освіта стає одним із важливих факторів розвитку і становлення студентської молоді, яка є майбутніми фахівцями й носіями професійної культури, що формується в процесі їх професійної підготовки. Професійна культура проявляється у високому рівні оволодіння членами тієї чи іншої професійної групи прийомами, методами вирішення спеціальних професійних завдань, що поклали перед фахівцями. Одним із важливих структурних компонентів професійної культури майбутніх фахівців є особистісно-творча скла-

дова частина, наявність сформованих загальнолюдських, суспільних цінностей, творчих якостей, які сприятимуть студентській молоді якісно реалізувати професійні завдання, що постають перед ними в їхній професійній сфері зокрема, та тих, які покладає на них суспільство в цілому.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Розробка порушеної нами проблеми знайшла своє відображення і в аналізованій науковій літературі, де розкрито окремі її аспекти: теорію культури особистості й діяльності досліджували М. Бахтін, В. Біблер, Г. Філіпчук та ін.; професійно-педаго-

гічну культуру та її види досліджували Ю. Бойчук, В. Гриньова, І. Княжева, Г. Сотська, Т. Тарасенко; процес професійної підготовки майбутніх фахівців ліг в основу досліджень С. Гончаренка, О. Дубасенюк, Н. Кузьміни, А. Кузьмінського, О. Кучерявого, Н. Ничкало, Л. Хомич, В. Чайки та ін. Шляхи формування професійної культури в освітньому просторі навчального закладу дещо розкрито в працях В. Борщенко, Л. Гарбузенко, С. Довбенко, О. Цюняк та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на значну кількість праць, що розкривають окремі аспекти досліджуваної проблеми, нами виявлено відсутність результатів наукового пошуку, які б цілісно розкривали формування особистісно-творчого складника професійної культури студентів у освітньому просторі університету.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та висвітленні результатів експериментального дослідження щодо формування особистісно-творчого складника професійної культури студентів у освітньому просторі університету.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування культури особистості, культури майбутнього фахівця лежить в основі поглядів давніх філософів, педагогів-класиків, науковців. Зокрема, Я. Коменський, висуваючи вимоги до особистості й діяльності фахівця у сфері освіти, великої значущості надавав його освіченості, чесності, моральним якостям, бажанню самовдосконалюватися протягом життя. Всі перелічені якості синтезуються сьогодні в поняття «професійна культура» і відображаються в її особистісному складникові.

У науково-педагогічній спадщині Й. Песталоцці вагому увагу приділяє загальнолюдським та особистісним якостям і виокремлює: любов до своєї праці, мудрість, оптимізм, комунікативність, які лежать сьогодні в основі особистісно-творчого компонента професійної культури.

Ф. Ніцше у своїх поглядах зауважує, що майбутній фахівець повинен володіти ораторськими здібностями, емпатійними почуттями до слухача.

К. Ушинський, окрім знань, якими повинен володіти фахівець, велику роль надає його особистісним якостям, толерантному ставленню до оточуючих, емпатійності, комунікативності, організаційним якостям особистості, що лежить в основі досліджуваного нами явища. У творчій спадщині В. Сухомлинського знаходимо такі вимоги до педагогів: висока культура, загальнолюдські якості й цінності, моральність, відповідальність тощо.

Про культуру фахівців, про їхні особистісні професійно значущі якості згадується в працях філософів, педагогів, психологів. Проте предметом цілеспрямованих наукових досліджень культура стає наприкінці ХХ століття і розкривається в працях А. Барабанщикова, Є. Бондаревської,

М. Букача, В. Гриньової, В. Радула та ін. Сьогодні в науковому обігу з'являються праці, в яких розкриваються різні види культури: емоційна (І. Анненкова) комунікативна (Т. Атрощенко); інформаційна культура (Т. Бабенко); еколого-валеологічна (Ю. Бойчук); організаційна (В. Борщенко); управлінська (А. Губа); дослідницька (І. Луценко); психологічна культура (О. Созонюк) та ін. Вважаємо, що професійна культура фахівця у цих працях займає актуальну і вагому позицію для якісної реалізації професійної діяльності.

У нашому дослідженні *професійна культура* – це сукупність цінностей, якостей, професійно-позитивної мотивації, системи знань, умінь та навичок фахівця, які забезпечують якісне виконання професійної діяльності. Професійна культура являє собою цілісну систему, що складається з таких взаємопов'язаних *структурних компонентів*, як:

– *ціннісно-мотиваційний*, який являє собою систему цінностей, сформованість позитивної професійної мотивації;

– *когнітивно-праксеологічний*, що містить систему професійних знань, умінь та навичок, критеріями якого є професійна компетентність і майстерність фахівця;

– *особистісно-творчий* компонент, який представляє собою систему особистісних професійно значущих якостей фахівця та його творчу складову частину;

– *рефлексивний* компонент у структурі професійної культури представлений здатністю до рефлексії, самоусвідомлення та самоаналізу результатів власної професійної діяльності.

Особистісно-творчий компонент досліджувався нами з позиції особистісно-діяльнісного філософського підходу, згідно з яким формування професійної культури фахівців як особистісного утворення відбувається в процесі їхньої професійної діяльності. Особистісна складова частина цього підходу полягає в тому, що все навчання будується з урахуванням попереднього досвіду, особистісних особливостей, мотивів, ціннісних орієнтацій, цілей та інтересів особистості [2]. Виходячи з позиції цього методологічного підходу, ми виокремили зміст особистісно-творчого компонента професійної культури: професійно значущі якості, креативність, структурно-змістовий аналіз яких здійснимо нижче.

Професійно значущі якості фахівця розуміємо як сукупність особистісних якостей, які закладені природою, набуті в процесі освітнього процесу чи сформовані під час професійної діяльності та які є необхідними для якісного здійснення подальшої професійної діяльності.

До професійно значущих якостей майбутніх фахівців відносимо:

– природні якості, зокрема: організаторські (самоорганізованість, самодисципліна, вміння

організувати професійну діяльність тощо); комунікативні (вміння формулювати і висловлювати свою думку, вміння слухати, володіти невербальною комунікацією, сформованість культури мовлення тощо); емпатія (вміння співпереживати, розуміти співрозмовника, вміння відчувати настрій та потребу іншої людини, зрозуміти її); оптимізм (позитивний настрій щодо справи, яку розпочинаєш; впевненість у досягненні успіху тощо);

– якості, які є набутими в освітньому процесі (під час навчання, виховання): толерантність та гуманність (розуміння і повага до оточуючих; повага до особистості людини; ставлення до людини як найвищої цінності); інтелектуальні якості (здатність прийняти правильне професійне рішення, іноді воно може бути спонтанним, несподіваним, проте правильним, що потребує сформованості чіткої світоглядної позиції);

– якості, котрі формуються в процесі професійної діяльності: цілеспрямованість особистості (наявність чітко визначеної мети, конкретизація цілей, завдань, розуміння шляхів досягнення мети; наполегливість); активність (активна позиція студента в організації освітнього процесу; небайдужість до подій, які відбуваються довкола; прагнення бути активним членом суспільства) [10, с. 93].

В основі особистісно-творчого компонента, крім професійно-значущих особистісних якостей, лежить творча складова частина, яка проявляється в професійній креативності.

Згідно зі словами А. Маслоу, сформованість креативності є важливою в підготовці фахівців: «Ми повинні навчити людей бути креативними <...>, щоб вони були готові прийняти нове, вміли імпровізувати <...> Настав час нової людини, здатної відійти від свого минулого, яка відчуває в собі силу, мужність і впевненість, щоб довіритися тому, що диктує ситуація, здатної розв'язати проблеми, які постали перед нею, шляхом імпровізації, без попередньої підготовки» [5].

Психологи (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, А. Маслоу) креативність розглядають як «сукупність творчих здібностей особистості, що проявляються в мисленні, почуттях, діях; здатність породжувати оригінальні ідеї» [4, с. 14].

А в наукових працях С. Сисоевої знаходимо ознаки педагогічної креативності, до яких відносяться: «проблемне бачення; пошуково-перетворюючий стиль; творча фантазія; розвинуте уявлення» [9, с. 99].

У своїй роботі до ознак професійної творчості відносимо здатність особистості до прояву творчості в професійній діяльності, яка забезпечує покращення результатів діяльності; вміння генерувати нові ідеї; відкинути стереотипні способи мислення; бути відкритим до інноваційної діяльності; знаходити шляхи нестандартного рішення ситу-

ації; наявність неординарного та оригінального мислення та прийняття дій.

З метою формування творчої особистості студентів процес професійної підготовки фахівців повинен носити креативний характер, що забезпечить зміцнення творчого потенціалу, сформує особистісно-творчу складову частину їхньої професійної культури, забезпечить розвиток і удосконалення саморозвитку майбутніх фахівців.

Для перевірки рівня сформованості особистісно-творчої складової частини професійної культури студентів в освітньому просторі університету нами проведено констатувальне дослідження. Для цього визначили критерії, дібрали методики діагностування, розробили рівні сформованості професійної культури та її особистісно-творчого складника.

Так, критеріями особистісно-творчого компонента вибрано професійно значущі якості та професійну креативність. До показників професійно значущих якостей ми віднесли: комунікативні та організаторські якості, здатність до емпатії, мобільність, цілеспрямованість, здатність до гуманності тощо. Показниками професійної креативності ми вибрали: здатність до творчої професійної діяльності, нетрадиційне мислення; оригінальність у вирішенні професійних завдань; уміння творчо переосмислювати та генерувати нові ідеї вирішення професійних завдань.

Рівнями сформованості особистісно-творчої складової частини професійної культури студентів вибрано:

– низький рівень характеризується недостатньо сформованими професійно значущими якостями майбутніх фахівців, відповідно, невмінням організувати свою діяльність, раціонально використовувати час; не сформовані комунікативні вміння спілкуватись у професійній сфері діяльності; респонденти з таким рівнем не володіють професійною креативністю та вмінням творчо вирішувати професійні завдання;

– середній рівень свідчить про сформованість особистісних професійно значущих якостей, наявність комунікативних та організаторських умінь; креативна сторона проявляється як елемент відтворення творчості (копіювання, перенесення на власну діяльність чийось ідей), проте існує усвідомлення про потребу формування та вдосконалення особистісно-творчого складника професійної культури;

– достатній рівень засвідчує про сформованість комунікативних умінь, організаторських здібностей, прояв толерантності, поваги, розуміння та співпереживання (емпатії); під час професійної діяльності проявляється творчість, креативність у вирішенні поставлених завдань;

– високий рівень притаманний респондентам з яскраво вираженими позитивними професійно

значущими якостями, які вмiють чiтко організувати свою професійну діяльність, розподілити час; здатні до комунікації, вміння висловити думку та вислухати і зрозуміти співрозмовника; проявляють творчість, генерують нові, оригінальні ідеї щодо вирішення того чи іншого професійного завдання.

Для виявлення рівня сформованості особистісно-творчого складника професійної культури студентів за вибраними критеріями та рівнями ми вибрали відповідні, апробовані в науково-педагогічних дослідженнях методики. Професійно значущі якості вимірювались шляхом застосування методики КОЗ В. Синявського та Б. Федоришина «Оцінювання комунікативних та організаторських здібностей» [8]. За допомогою методики І. Юсупова «Здатність до емпатії» [6] перевірили рівень сформованості емпатії, прояв толерантності та гуманізму. Рівень сформованості креативності перевірили за допомогою опитувальника Д. Джонсона, що сприяло виявленню здатності до творчості, вміння генерувати оригінальні ідеї, швидко знаходити вихід у різних ситуаціях [3, с. 305].

Вибіркова сукупність експериментального дослідження становила 386 студентів закладу вищої освіти. На засадах добровільності відбувся поділ на контрольну групу (КГ), куди ввійшов 191 (49,48%) студент, та експериментальну групу (ЕГ), яка включала 195 (50,52%) усіх опитуваних.

Згідно з результатами опитування за всіма методиками ми виявили рівень сформованості особистісно-творчого компонента професійної культури студентів, що висвітлено на рис. 1.

Згідно з результатами низький рівень особистісно-творчого компонента сформовано в 38,22% опитуваних з КГ та 43,08% з ЕГ (різниця 4,86%). Середній рівень сформовано: 35,08% опитуваних КГ та 31,28% ЕГ, з різницею 3,8%. Достатній рівень виявився у 21,47% респондентів з КГ та 20% студентів з ЕГ (різниця 1,47%). Високий рівень досліджуваного компонента сформовано у 5,23% опитуваних з КГ та 5,64 студенти з ЕГ, що становить різницю 0,41%.

Результати стану сформованості особистісно-творчого компонента професійної культури студентів засвідчили недостатній рівень сформованості, що зумовило потребу розроблення та впровадження в освітній процес змісту, форм та методів формування досліджуваного явища.

З метою покращення рівня сформованості особистісно-творчого складника професійної культури студентів нами запропоновано програму, яка передбачає в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін реалізацію доповнених змісту, форм та методів у кілька етапів: перший етап – ознайомлювально-стимулюючий; другий етап – навчально-продуктивний; третій етап – творчо-діяльнісний та четвертий етап – рефлексивно-оцінювальний. Всі етапи тісно пов'язані між собою, організовані згідно із принципом системності, наступності та послідовності.

На першому етапі – ознайомлювально-стимулюючому – студентів ознайомлювали з поняттям «професійно-значущі якості, їх значенням для професійної культури та майбутньої фахо-

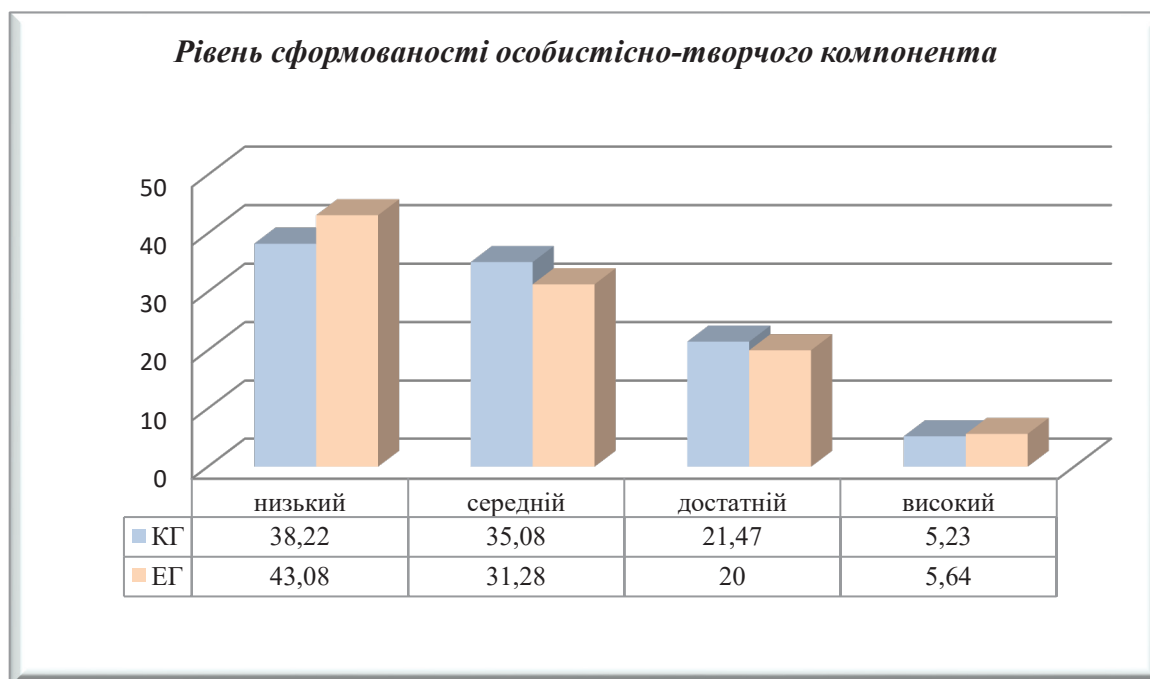

Рис. 1. Результати констатувального дослідження рівня сформованості особистісно-творчого компонента

вої діяльності. Студентам пропонували різноманітні ігри, під час яких вони усвідомлювали, що таке професійно допустимі та професійно не допустимі якості; наголошувалося на важливості комунікативних та організаційних здібностей для професійної діяльності; проводилось навчання емпатійності, співпереживання, розуміння співрозмовника, толерантності та гуманності (вправи «Скарбниця професійних якостей», «Пантоміма», «Професійні бажання», круглий стіл «Креативність у професійній діяльності»).

На другому, навчально-продуктивному етапі, з метою формування особистісно-творчого компонента проведено тренінг «Комунікативні здібності», який спрямовувався на розвиток комунікативності майбутніх фахівців. Студентам було запропоновано різноманітні тренувальні вправи, спрямовані на розвиток професійного спілкування, розв'язування різноманітних ситуацій щодо взаємодії учасників освітнього процесу тощо. Використовувались вправи («Хто я?», «Машинки»), які сприяли формуванню організаційних здібностей, вмінню керувати і співпрацювати з колективом; відокремленню професійно значущих якостей, які є важливими для якісної професійної діяльності, та намагались сформувати їх.

Реалізуючи творчо-діяльнісний (третій) етап, намагались формувати креативність студентів, спрямовувати їх творчо підходити до виконання завдань, пов'язаних з професійною діяльністю. На цьому етапі проведено семінар-практикум «Креативність як запорука професійного успіху», метою

якого було сформувати творче мислення студентів. Використання ігор «Колесо творчості», «Конкурсний відбір» допомагало розвивати прагнення до оригінальності в прийнятті рішень, розкрити творчий потенціал майбутніх фахівців, розвинути творчу уяву, гнучкість мислення тощо.

На четвертому – рефлексивно-аналітичному – етапі намагались сформувати у майбутніх фахівців здатність до рефлексії щодо їхньої професійної культури, значення професійних якостей, креативності та творчості в професійній діяльності. Використовували такі вправи, як «Ідеальний портрет професіонала», «Дерево цінностей», «Мої професійно-особистісні якості», що спрямовувались на вдосконалення професійних якостей, комунікативності, організаційних здібностей, прояву емпатії в майбутній професійній діяльності.

Для виявлення динаміки рівня сформованості особистісно-творчого складника професійної культури студентів було проведено повторне опитування студентів за вибраними критеріями та методиками. Аналіз рівнів сформованості досліджуваного явища відображений на рис. 2.

Здійснивши порівняльний аналіз, бачимо, що низький рівень у студентів КГ становить 30,89%, а в ЕГ – 5,13%, що становить різницю 25,76%. Середній рівень у КГ становить 38,22%, а в ЕГ – 41,02%. Достатній рівень у КГ становить 22,51%, а в ЕГ – 39,49% опитуваних. Високий рівень у КГ становить 8,38%, а в ЕГ – 14,36% студентів. Достовірність запропонованих результатів перевірили за допомогою критерію Пірсона: $\chi^2_{em} = 25,457$,

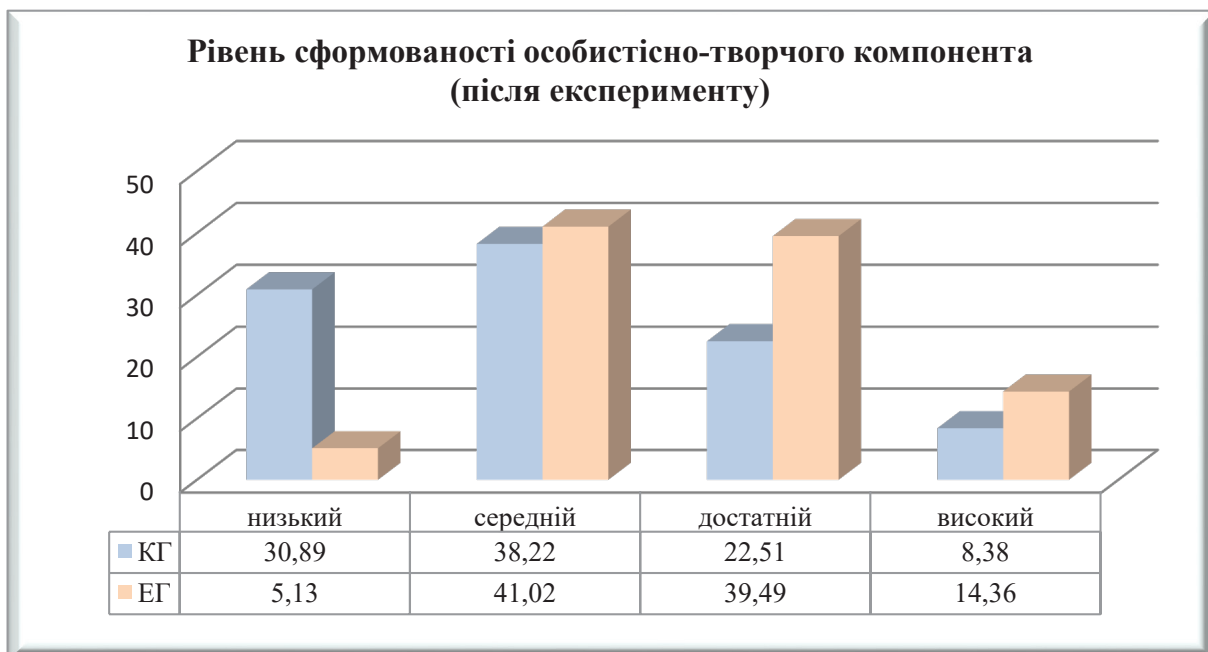

Рис. 2. Результати експериментального дослідження рівня сформованості особистісно-творчого компонента

значення якого перевищує критичне, що засвідчує позитивну динаміку проведеного експерименту [7].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо сформулювати висновок, що особистісно-творчий компонент у структурі професійної культури студентів представлений професійно значущими якостями та професійною креативністю, що є важливими факторами для успішного здійснення професійної діяльності майбутніх фахівців. Формування особистісно-творчого компонента відбувається в умовах освітнього процесу університету, а застосовуючи різноманітні, запропоновані нами форми, методи, спрямовані на його вдосконалення, можемо досягти позитивної динаміки.

Перспективою подальших наукових пошуків є дослідження формування професійної культури та інших її складників (ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного) в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти та в умовах дистанційного навчання, що спричинено світовою пандемією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. : В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009.
2. Зязюн І.А. Аксиологічні орієнтири сучасної культури. *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. 2009. Ч. I. С. 37–48. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/3509/1/%D0%B7%D1%8F%D0%B7%D1%8E%D0%BD4.pdf>
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. Санкт-Петербург : Питер, 2009.
4. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : автореф. дис. д-ра пед. наук ; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2007.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Евразия, 1999.
6. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. Москва : ВЛАДОС, 1999. Кн. 2.
7. Сидоренко Е.В. Метод математической обработки в психологии. Санкт-Петербург : Речь, 2000.
8. Синявский В.В., Федорошин В.А. Коммуникативные и организаторские склонности: текст опросника. Тестотека. 2009. URL: <http://testoteka.narod.ru/lichn/1/17.html>
9. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості. Київ : Міленіум, 2006.
10. Федірчик Т.Д. Розвиток педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи (теоретико-методичний аспект). Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 448 с.